

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МНЕМОТЕХНІКИ У РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З АЛАЛІЄЮ

Бутузова Лариса Петрівна

кандидатка психологічних наук, доцентка
Кафедра психології, логопедії та інклюзивної освіти

Катинська Аліна Сергіївна

здобувачка вищої освіти магістерського рівня
за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта»
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Розвиток мовлення в дошкільному віці є одним із центральних чинників становлення особистості дитини, адже саме через мовлення формується мислення, соціальна взаємодія та пізнання світу. Мовленнєвий розвиток визначає якість комунікації, пізнавальної діяльності, емоційного вираження та соціальної адаптації дитини. Відтак, питання розвитку мовлення у дітей із порушеннями, зокрема з алалією, набуває особливої значущості для сучасної спеціальної педагогіки й логопедії [2].

Алалія є складним системним порушенням мовлення, пов'язаним із недорозвиненням або ураженням мовленнєвих центрів кори головного мозку у ранньому віці. Це не просто затримка розвитку мовлення, а якісне його недорозвинення, що охоплює всі рівні – фонетико-фонематичний, лексичний, граматичний, семантичний та комунікативний. Як зазначає Л. Трофименко, алалія має поліетіологічний характер: причинами її виникнення можуть бути внутрішньоутробні ураження, пологові травми, гіпоксія, інфекційні або токсичні впливи на мозок у перші роки життя [7]. Вона проявляється у неможливості дитини самостійно засвоїти мовлення навіть за умови збереженого слуху та нормального інтелекту.

Сучасна класифікація розрізняє два основних типи алалії – моторну та сенсорну[6]. При моторній алалії порушено процес формування експресивного мовлення, тоді як сенсорна пов'язана з порушенням розуміння мовленнєвих сигналів. У практиці найчастіше трапляється поєднання обох форм – сенсомоторна алалія. За словами Ю. Рібцун, характерною ознакою моторної алалії є труднощі в ініціації артикуляційних рухів, унаслідок чого спостерігається розірваність між мисленням і мовленнєвим вираженням думки. Дитина прагне спілкування, проте не може реалізувати мовленнєві наміри у зв'язному висловлюванні [5, с. 24].

Мовлення дитини з алалією розвивається повільно, фрагментарно, із вираженими порушеннями фонетико-фонематичної організації, граматичних форм і словникового запасу. О.Орлова підкреслює, що у дітей з алалією недостатньо сформовані всі компоненти мовленнєвої діяльності, насамперед – слухо-мовленнєва пам'ять, увага, моторне планування та мовленнєвий контроль [4]. Це зумовлює труднощі не лише у вербальній комунікації, а й у пізнавальній діяльності загалом. Такі діти відчують труднощі у запам'ятовуванні послідовностей, у побудові логічних зв'язків, у відтворенні навіть простих інструкцій.

Загальновідомим фактом вікової психології є визнання того, що в дошкільному віці провідною діяльністю є гра (Д. Ельконін), а засвоєння та розвиток мовлення відбувається природним шляхом у комунікації. Проте в умовах алалії цей механізм не спрацьовує, адже спонтанне засвоєння мовлення стає недоступним. Тому логопедична робота має бути системною, цілеспрямованою, побудованою на багаторазовому повторенні, моделюванні мовленнєвих ситуацій та активному залученні зорово-просторових і моторних каналів [1], [2]. Саме в такому контексті актуальним стає використання мнемотехніки – методики опори на образи, схеми, символи та послідовності для полегшення засвоєння й відтворення мовного матеріалу.

Мнемотехніка, за визначенням Г. Чепурного, є системою прийомів, спрямованих на активізацію процесів запам'ятовування й відтворення інформації через використання асоціацій, візуалізації, ритмічних або логічних опор. Вона є потужним інструментом розвитку пам'яті, уваги та мислення, що в логопедичній практиці застосовується як допоміжний засіб для розвитку мовленнєвої діяльності. У дітей з алалією вона відіграє компенсаторну роль, забезпечуючи додаткові когнітивні опори для формування лексико-граматичних структур, засвоєння зв'язного мовлення та автоматизації мовленнєвих навичок [8, с. 36].

Використання мнемотехнічних прийомів у роботі з дошкільниками з алалією спирається на ідеї про взаємозв'язок зорових і мовленнєвих процесів. Як зазначає В. Тарасун, при системних порушеннях мовлення важливо активізувати збережені аналізатори – зоровий, кінестетичний, слуховий – для створення умов компенсації дефіцитів мовленнєвої діяльності [6, с. 58]. Зорові опори у вигляді мнемотаблиць, символічних малюнків, картинок або схем допомагають дитині

усвідомити структуру висловлювання, запам'ятати послідовність подій, засвоїти граматичні зв'язки між словами.

Досвід логопедів свідчить, що впровадження мнемотехніки в корекційну роботу з дітьми, які мають алалію, підвищує ефективність засвоєння мовних одиниць, полегшує процес формування зв'язного мовлення та сприяє розвитку довільної уваги. Л. Трофименко наголошує, що мнемотехнічні прийоми дозволяють дитині побачити внутрішню логіку мовлення – від окремого слова до побудови цілісного тексту [7, с. 98]. Такі засоби допомагають перебороти хаотичність і фрагментарність мислення, характерну для дітей з алалією, адже вони структурують інформацію та роблять процес мовленнєвого відтворення більш усвідомленим.

Методика мнемотехніки базується на кількох принципах: наочності, послідовності, асоціативності та активного залучення дитини в процес. Використання мнемоквадратів, піктограм і схем сприяє створенню візуального сценарію, який дитина «читає» під час висловлювання [1]. Це формує у неї навички внутрішнього програмування мовлення – уміння планувати фразу, добирати слова, дотримуватись граматичних правил. Важливим є поступовий перехід від зовнішньої опори (мнемотаблиці) до внутрішньої (уявної) – саме це забезпечує справжній розвиток мовлення.

Ю. Рібцун у своїх роботах наголошує, що успішне формування мовлення у дітей з алалією можливе лише за умови системного поєднання логопедичних, психологічних і нейропсихологічних методів [5, с. 37]. Мнемотехніка в цьому контексті виступає як місток між когнітивною діяльністю та мовленням. Вона допомагає дитині переводити образи у слова, слова – у речення, а речення – у зв'язні висловлювання. При цьому активізуються різні види пам'яті – зорово-образна, слухова, рухова, емоційна.

Т. Катаєва підкреслює, що у роботі з дітьми дошкільного віку важливо підтримувати мотиваційний аспект. Мнемотехнічні завдання мають бути ігровими, емоційно насиченими, такими, що викликають інтерес до мовлення як до діяльності [3]. Наприклад, створення «мнемокартинки» за сюжетом казки чи серії подій стимулює не лише пам'ять, а й уяву, мислення, розуміння причинно-наслідкових зв'язків. Таким чином, мнемотехніка стає не просто способом запам'ятовування, а дієвим інструментом мовленнєвого розвитку.

В. Бондар наголошує на необхідності диференційованого підходу до вибору мнемотехнічних прийомів залежно від форми алалії, рівня мовленнєвого розвитку та індивідуальних особливостей дитини [2, с. 53]. При моторній алалії доцільно застосовувати мнеморухи, символічні жести, моделі складів і слів; при сенсорній – мнемокарти, аудіовізуальні асоціації, завдання на розуміння. Основним завданням педагога є створення умов, коли мнемотехніка не замінює мовлення, а стимулює його формування.

З позицій нейропсихології мнемотехнічні методи сприяють формуванню міжпівкульних зв'язків і розвитку координації між зорово-просторовими, слуховими та мовленнєво-руховими зонами мозку. Це особливо важливо для

дітей з алалією, у яких спостерігається недостатня взаємодія між лівою (мовленнєвою) і правою (образною) півкулями [3]. Як зазначає В. Тарасун, саме через поєднання зорового й моторного компонентів мнемотехніка забезпечує інтеграцію різних видів сприймання і сприяє формуванню цілісного мовленнєвого акту [6, с. 72].

Л. Трофименко у своїх дослідженнях підкреслює, що застосування мнемотехніки підвищує рівень комунікативної компетентності дітей з алалією, адже вона полегшує побудову діалогічного й монологічного мовлення [7]. Поступово дитина починає не лише повторювати готові фрази, а й самостійно створювати висловлювання, орієнтуючись на внутрішній образ або схему. Це відкриває можливість для розвитку мовленнєвого планування, зв'язності та логічності висловлювань.

Отже, аналіз психолого-педагогічних та логопедичних досліджень засвідчує, що мнемотехніка є ефективним засобом корекції й розвитку мовлення у дітей дошкільного віку з алалією. Її потенціал полягає у створенні умов для активного залучення дитини до мовленнєвої діяльності через використання зорових і рухових асоціацій, що сприяють усвідомленню структури мовлення, формуванню граматичних зв'язків та розширенню словникового запасу.

Мнемотехніка виступає не лише як засіб запам'ятовування, а як метод розвитку мовленнєвого мислення, що дозволяє дитині осмислювати, структурувати та відтворювати мовлення. Це підтверджують сучасні дослідження провідних фахівців: В. Бондаря, Т. Катаєвої, В. Тарасун, Л. Трофименко, О. Орлової та Ю. Рібцун, які вбачають у мнемотехніці перспективний напрям у системі корекційно-розвивальної роботи з дітьми, що мають алалію.

Теоретичний аналіз літератури дозволяє зробити висновок, що ефективність мовленнєвого розвитку дошкільників з алалією значною мірою залежить від системного поєднання логопедичних методів і мнемотехнічних засобів. Використання асоціативних схем, наочних опор і символів допомагає дітям краще усвідомлювати зв'язки між словами, формувати граматичні структури й розуміти зміст мовлення. Комплексний підхід, що ґрунтується на принципах мнемотехніки, сприяє не лише мовленнєвому, а й особистісному розвитку дитини, формуванню впевненості у власних можливостях і позитивному ставленню до процесу навчання.

Список використаних джерел

1. Бобровська Х.В., Самсонова О.О., Чорна Г.В. Методи і прийоми мнемотехніки як засіб розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Дошкільна освіта. Запоріжжя, 2022. Вип. 53. Т. 1. С. 177-182.
2. Бондар В. І. Корекційна педагогіка : підручник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2018. 328 с.
3. Катаєва Т. В. Алалія: діагностика та корекція : навч.-метод. посіб. Київ : Ліра-К, 2019. 144 с.

4. Орлова О. В. Особливості мовленнєвого розвитку дітей з алалією. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота. 2019. Вип. 2 (45). С. 136–139.
5. Рібцун Ю. В. Загальний недорозвиток мовлення у дошкільників: пропедевтика та корекція. 2024. URL: <http://surl.li/ufdprk>
6. Тарасун В. В. Логопедія : програма навчальної дисципліни. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 48 с.
7. Трофименко Л. І. Алалія: підтримка дитини з особливими мовленнєвими потребами в освітньому середовищі : навч.-метод. посіб. Київ, 2023. 180 с.
8. Чепурний Г. А. Освітня мнемотехніка : навч.-метод. посіб., 3-тє вид., оновл. зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2020. 152 с.